

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Степанової Ганни Миколаївни на дисертацію Моїсеєва Максима Геннадійовича «Основи методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Актуальність обраної Максимом Геннадійовичем Моїсеєвим теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів і зумовлена як об'єктивними процесами цифровізації сфери правосуддя, так і появою нових кримінально-протиправних посягань, пов'язаних із функціонуванням автоматизованих систем у діяльності органів та установ системи правосуддя.

Сучасний етап розвитку держави характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у сферу здійснення правосуддя, що знаходить своє відображення у функціонуванні електронного судочинства, автоматизованих систем документообігу, електронного розподілу судових справ, обліку процесуальних рішень та інших цифрових інструментів. Такі трансформації, безумовно, сприяють підвищенню ефективності, відкритості та доступності правосуддя, однак одночасно формують нові ризики, пов'язані з можливістю незаконного втручання у функціонування відповідних систем.

Особливої гостроти зазначена проблема набуває в умовах воєнного стану та загальної цифрової трансформації державного управління, коли значна частина процесуальних і управлінських процедур переноситься в електронне середовище. За таких умов автоматизовані системи стають не лише інструментом забезпечення правосуддя, а й об'єктом потенційних протиправних посягань, що можуть

впливати на результати розподілу справ, зміну процесуальних даних, доступ до конфіденційної інформації та загалом на довіру до судової влади.

Водночас практика досудового розслідування свідчить про наявність істотних труднощів у виявленні, документуванні та доказуванні фактів незаконного втручання в роботу автоматизованих систем. Це обумовлено як специфікою таких правопорушень, що часто мають латентний характер, так і складністю роботи з цифровими слідами, необхідністю залучення спеціальних знань та відмежування злочинного втручання від технічних збоїв чи помилок адміністрування.

Попри наявність значної кількості наукових праць у галузі криміналістики, проблематика розслідування незаконного втручання саме в автоматизовані системи органів правосуддя досліджена фрагментарно. Більшість наукових розробок стосується загальних питань кіберзлочинності або окремих аспектів цифрових доказів, тоді як комплексна методика розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень фактично не була предметом самостійного ґрунтовного дослідження.

У цьому контексті дисертація М. Г. Моїсеєва має не лише теоретичне, а й виразне прикладне значення, оскільки спрямована на формування системного підходу до організації та здійснення розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем у сфері правосуддя, з урахуванням сучасного стану законодавства та правоохоронної практики.

Таким чином, обрана тема є науково обґрунтованою, соціально значущою та актуальною, відповідає сучасним викликам кримінальної юстиції, а також потребам практики органів досудового розслідування, що обумовлює доцільність і своєчасність проведеного дослідження.

Актуальність дослідження додатково аргументується тим, що обрана М. Г. Моїсеєвим тема безпосередньо пов'язана з виконанням завдань, визначених у

наукових програмах, планах і темах, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки, цифровізацію правосуддя та протидію кіберзлочинності.

Як вбачається зі змісту дисертації, дослідження виконано відповідно до основних напрямів державної політики у сфері кібербезпеки та захисту інформації, визначених Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Запропоновані здобувачем підходи до формування методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем безпосередньо кореспондуються із завданнями забезпечення належного функціонування інформаційних ресурсів держави та їх кримінально-правового захисту.

Крім того, тематика дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, оскільки функціонування автоматизованих систем у сфері правосуддя, зокрема систем електронного документообігу та розподілу справ, безпосередньо пов'язане із забезпеченням прозорості, неупередженості та підзвітності діяльності органів судової влади.

Робота також відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, затвердженій Міністерством внутрішніх справ України, а також аналогічним програмам Міністерства освіти і науки України, у межах яких передбачено розвиток наукового забезпечення діяльності органів досудового розслідування, удосконалення криміналістичних методик та впровадження сучасних підходів до протидії кіберзлочинності.

Важливо зазначити, що тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 листопада 2022 року (протокол № 15) та зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України, що підтверджує її відповідність актуальним напрямам розвитку правової науки та пріоритетам державної політики у сфері кримінальної юстиції.

Таким чином, дисертаційне дослідження М. Г. Моїсеєва є органічно інтегрованим у систему сучасних наукових і державних пріоритетів, що додатково підтверджує його актуальність, обґрунтованість та практичну значущість.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Аналіз дисертаційного дослідження М. Г. Моїсеєва свідчить про належний рівень обґрунтованості сформульованих у роботі наукових положень, висновків і рекомендацій, що досягнуто завдяки комплексному поєднанню теоретичних напрацювань і результатів узагальнення практики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним втручанням у роботу автоматизованих систем у сфері правосуддя.

Логіка дослідження вибудована послідовно та є внутрішньо узгодженою: від розкриття теоретико-правових засад електронного судочинства (розділ 1) через формування криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінальних правопорушень до визначення організаційних засад їх розслідування (розділ 2) та розроблення тактичних рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій (розділ 3). Така структура не є формальною, а забезпечує поетапне розкриття предмета дослідження та підтверджує здатність автора системно вирішувати поставлені наукові завдання.

Висновки, сформульовані здобувачем, ґрунтуються на аналізі значного масиву нормативно-правових актів, що регулюють питання функціонування електронного судочинства, інформаційної безпеки та кримінальної відповідальності за втручання в роботу автоматизованих систем, а також на узагальненні матеріалів слідчої та судової практики. Важливим є те, що автор не обмежується теоретичними положеннями, а підтверджує їх результатами емпіричних досліджень, зокрема аналізом кримінальних проваджень за відповідною категорією правопорушень, статистичних даних та результатів анкетування слідчих і прокурорів.

Окремо заслуговує на позитивну оцінку використання комплексу методів дослідження, адекватних поставленій меті. Застосування формально-логічних методів дозволило автору чітко окреслити понятійно-категоріальний апарат дослідження, системно-структурного та системного аналізу – сформулювати криміналістичну характеристику незаконного втручання в роботу автоматизованих систем, а порівняльно-правового та статистичного методів – обґрунтувати практичні рекомендації щодо організації розслідування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Про достатній рівень обґрунтованості свідчить і те, що запропоновані здобувачем положення не мають декларативного характеру, а логічно випливають із проведеного аналізу та узагальнення практики. Зокрема, розроблені рекомендації щодо проведення огляду, обшуку, допиту та використання спеціальних знань у справах цієї категорії базуються на врахуванні специфіки цифрових слідів, особливостей функціонування автоматизованих систем та типових помилок, що допускаються під час досудового розслідування.

Водночас у роботі простежується самостійність наукового пошуку автора, його прагнення критично осмислити існуючі підходи та запропонувати власне бачення вирішення проблемних питань, пов'язаних із формуванням криміналістичної методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем у сфері правосуддя.

У цілому можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації М. Г. Моїсеєва, є достатньо обґрунтованими, логічно послідовними та такими, що мають як теоретичну цінність, так і прикладне значення для практики органів досудового розслідування.

Наукова новизна результатів дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження М. Г. Моїсеєва визначається комплексним характером розв'язання наукової проблеми формування

криміналістичної методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя, що має як теоретичне, так і прикладне значення для розвитку криміналістики та практики досудового розслідування.

У дисертації вперше на рівні комплексного наукового дослідження сформовано цілісні підходи до побудови методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем саме у сфері правосуддя, що враховують специфіку функціонування електронного судочинства, особливості інформаційної інфраструктури судових органів та характер цифрових слідів, які виникають у результаті вчинення відповідних кримінальних правопорушень. Обґрунтовано взаємозв'язок між елементами криміналістичної характеристики та організаційно-тактичними засадами розслідування цієї категорії правопорушень, що дозволило автору сформулювати системну модель їх дослідження.

Удосконалено наукові підходи до визначення змісту криміналістичної характеристики незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя, зокрема щодо таких її елементів, як особа правопорушника, способи вчинення кримінального правопорушення, обстановка та «слідова картина». Уточнено підходи до визначення обставин, що підлягають встановленню під час розслідування, а також організаційних засад взаємодії слідчого з іншими суб'єктами кримінального провадження з урахуванням необхідності залучення спеціальних знань у сфері інформаційних технологій.

Подальшого розвитку набули положення щодо тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, зокрема огляду, обшуку, допиту та використання спеціальних знань і призначення судових експертиз. Запропоновані автором рекомендації адаптовані до умов роботи з електронними доказами, цифровими носіями інформації, мережевими журналами, метаданими та іншими специфічними

джерелами доказової інформації, що відрізняє їх від традиційних криміналістичних підходів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання сформульованих у дисертації висновків і рекомендацій у діяльності органів досудового розслідування під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним втручанням у роботу автоматизованих систем, зокрема передбачених статтею 376-1 КК України. Запропоновані підходи можуть бути використані для підвищення ефективності виявлення, фіксації та дослідження цифрових слідів, визначення оптимальної тактики проведення слідчих (розшукових) дій, а також уникнення типових помилок у процесі досудового розслідування.

Крім того, результати дослідження можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, навчальному процесі закладів вищої освіти, а також у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів.

У цілому наукова новизна та практичне значення дисертації М. Г. Моїсеєва свідчать про самостійний характер проведеного дослідження, його відповідність сучасним потребам криміналістичної науки та практики, а також про наявність у роботі результатів, що можуть бути впроваджені у правозастосовну діяльність.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях.

Аналіз наукових праць М. Г. Моїсеєва дає підстави стверджувати, що основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, отримали належне відображення у публікаціях автора.

Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено у 8 наукових працях, серед яких три статті опубліковано у виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одну – у закордонному юридичному виданні, а також у чотирьох

тезах доповідей, опублікованих у збірниках науково-практичних конференцій. Такий обсяг і структура публікацій свідчать про належний рівень апробації результатів дослідження та їх відповідність встановленим вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Зміст зазначених публікацій підтверджує поетапне формування наукової концепції дослідження та її логічну узгодженість зі структурою дисертації. Зокрема, у наукових статтях здобувача відображено положення, що становлять теоретичну основу дослідження, пов'язані з аналізом електронного судочинства та його функціонуванням у національній і європейській правових системах. Окремі публікації присвячені криміналістичній характеристиці незаконного втручання в роботу автоматизованих систем, що кореспондується зі змістом першого розділу дисертації.

Водночас у наукових працях висвітлено результати дослідження, що стосуються організаційно-тактичних аспектів розслідування, зокрема рекомендації щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, що узгоджується зі змістом третього розділу дисертації.

Матеріали науково-практичних конференцій відображають апробацію окремих положень дисертації, зокрема щодо функціонування електронного судочинства в умовах воєнного стану та можливостей використання міжнародного досвіду, що свідчить про поступове розширення предмета дослідження та поглиблення наукового аналізу.

Важливо підкреслити, що публікації автора не дублюють одна одну, а охоплюють різні аспекти досліджуваної проблематики, що у сукупності забезпечує достатню повноту викладу основних результатів дисертаційного дослідження.

Таким чином, основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації М. Г. Моїсеєва, достатньою мірою відображені у

наукових працях автора, що підтверджує належний рівень їх апробації та відповідність вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Практичне значення отриманих результатів.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження М. Г. Моїсеєва полягає у можливості їх безпосереднього використання у діяльності органів досудового розслідування під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним втручанням у роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя.

Запропоновані у дисертації положення мають прикладний характер і можуть бути використані під час організації досудового розслідування, зокрема при визначенні початкових слідчих ситуацій, формуванні версій, плануванні розслідування та визначенні кола обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях цієї категорії. Важливим є те, що автором враховано специфіку функціонування автоматизованих систем у сфері правосуддя, що дозволяє адаптувати загальні криміналістичні підходи до умов цифрового середовища.

Практичну цінність становлять розроблені здобувачем рекомендації щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, обшуку та допиту, які враховують особливості роботи з електронними доказами, цифровими носіями інформації, мережевими журналами та іншими джерелами цифрової інформації. Запропоновані підходи можуть сприяти підвищенню якості фіксації доказової інформації, мінімізації процесуальних помилок та забезпеченню належної доказової бази у кримінальних провадженнях.

Окремо слід відзначити рекомендації щодо використання спеціальних знань та призначення судових експертиз, які мають важливе значення для правильної інтерпретації цифрових слідів і встановлення механізму незаконного втручання в

роботу автоматизованих систем, що є ключовим для доказування обставин вчинення відповідних кримінальних правопорушень.

Важливим підтвердженням прикладного характеру отриманих результатів є їх впровадження у практичну діяльність та освітній процес, що засвідчується відповідними актами впровадження. Це свідчить про те, що запропоновані автором положення не мають суто теоретичного характеру, а знайшли реальне застосування у діяльності уповноважених суб'єктів, зокрема органів досудового розслідування та закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Результати дослідження можуть бути використані також у нормотворчій діяльності з метою удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування у сфері протидії кіберзлочинності, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін криміналістичного та кримінального процесуального спрямування.

Таким чином, практичне значення дисертації М. Г. Моїсеєва полягає у спрямованості її результатів на вирішення конкретних завдань правозастосовної діяльності, що свідчить про прикладний характер дослідження та його відповідність потребам сучасної правоохоронної практики.

Оцінка змісту дисертації. Зміст дисертаційного дослідження М. Г. Моїсеєва характеризується логічною побудовою, внутрішньою узгодженістю та послідовністю викладу матеріалу. Структура роботи є традиційною для наукових досліджень криміналістичного спрямування і водночас повністю відповідає поставленій меті та завданням, що забезпечує цілісність сприйняття результатів дослідження.

У вступі автором належним чином обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено методологічну основу, емпіричну базу, а також розкрито наукову новизну і практичне значення

отриманих результатів. Вступ є змістовно насиченим, логічно структурованим та відображає загальну концепцію дослідження.

Перший розділ дисертації присвячений теоретико-правовим засадам електронного судочинства та формуванню криміналістичної характеристики незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя. У підрозділі 1.1 автором розкрито поняття, ознаки та функції електронного судочинства, що створює належне теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження. У підрозділі 1.2 та його складових елементах (1.2.1–1.2.3) послідовно проаналізовано особу правопорушника, предмет і спосіб вчинення кримінального правопорушення, а також обстановку та «слідову картину», що має важливе значення для розуміння механізму вчинення таких правопорушень і подальшої розробки методики їх розслідування.

Другий розділ присвячений організації розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем. У підрозділі 2.1 визначено коло обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування, що дозволяє чітко окреслити предмет доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії. У підрозділі 2.2 досліджено питання взаємодії слідчого з іншими суб'єктами, зокрема з урахуванням необхідності залучення спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. Зміст цього розділу свідчить про прагнення автора сформувати системний підхід до організації розслідування та забезпечити його ефективність в умовах цифрового середовища.

Третій розділ має виразно прикладний характер і присвячений тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій. У підрозділах 3.1–3.4 автором детально розглянуто особливості проведення огляду, обшуку, допиту, а також використання спеціальних знань і призначення судових експертиз під час розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем. Запропоновані рекомендації відзначаються практичною спрямованістю,

врахуванням специфіки цифрових доказів та типових помилок, що допускаються під час розслідування таких кримінальних правопорушень.

Висновки до розділів та загальні висновки дисертації узагальнюють результати проведеного дослідження, є логічно пов'язаними зі змістом роботи та відображають досягнення поставленої мети і вирішення визначених завдань.

У роботі простежується вміння здобувача критично осмислювати позиції вітчизняних і зарубіжних учених, співвідносити їх із положеннями чинного кримінального процесуального законодавства та практикою його застосування. Водночас дисертація не зводиться до компілятивного узагальнення доктринальних підходів, а містить власні аргументовані висновки та пропозиції, що свідчить про самостійність проведеного дослідження та належний рівень сформованості наукового мислення автора.

У цілому зміст дисертації М. Г. Моїсеєва є цілісним, логічно завершеним та таким, що повною мірою розкриває обрану тему дослідження, що свідчить про належний рівень наукової підготовки здобувача.

Дотримання академічної доброчесності.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження М. Г. Моїсеєва дає підстави стверджувати про дотримання здобувачем принципів академічної доброчесності під час виконання наукової роботи.

У дисертації належним чином здійснено посилання на використані джерела, наукові положення, ідеї та результати інших авторів. Виклад матеріалу характеризується коректним використанням наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, із відповідним їх цитуванням та узагальненням. Це свідчить про належний рівень наукової культури здобувача та дотримання вимог щодо академічної етики.

Важливо відзначити, що дисертаційне дослідження не має ознак некоректних текстових запозичень, а використання ідей і результатів інших авторів

супроводжується належними посиланнями на відповідні джерела, що підтверджує самостійний характер виконаної роботи.

Зміст дисертації, стиль викладу матеріалу та сформульовані висновки свідчать про те, що дослідження виконане автором особисто, а отримані результати є результатом самостійної наукової роботи.

Таким чином, можна констатувати, що під час підготовки дисертації М. Г. Моїсеєва дотримано принципів академічної доброчесності, а подана робота відповідає встановленим вимогам у цій частині.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Поряд із загальною позитивною оцінкою дисертаційного дослідження М. Г. Моїсеєва, окремі його положення потребують уточнення або можуть слугувати підґрунтям для подальшої наукової дискусії.

Насамперед слід звернути увагу на те, що у першому розділі дисертації, де сформовано криміналістичну характеристику незаконного втручання в роботу автоматизованих систем, окремі елементи (зокрема щодо способів учинення кримінального правопорушення) подані узагальнено. Враховуючи динамічний розвиток інформаційних технологій, доцільним видається їх подальше уточнення з урахуванням новітніх практик вчинення таких правопорушень.

Крім того, у другому розділі, присвяченому організації розслідування, автор обґрунтовано підкреслює значення взаємодії слідчого з іншими суб'єктами, однак питання алгоритмізації такої взаємодії, зокрема у складних багатоепізодних провадженнях, могло б бути розкрито більш деталізовано.

У третьому розділі, який має прикладну спрямованість, наведені тактичні рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій загалом є обґрунтованими та практично значущими, проте в окремих випадках їх доцільно було б доповнити

ілюстративними прикладами з практики розслідування або узагальненнями судових рішень, що посилює б прикладний аспект дослідження.

Також слід зазначити наявність окремих технічних і стилістичних неточностей, які не впливають на зміст дослідження, але можуть бути усунуті під час подальшого доопрацювання тексту.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, не знижують наукової цінності дисертації та спрямовані на подальше вдосконалення результатів дослідження.

У ході ознайомлення з дисертацією виникли такі запитання до здобувача:

1. Як автор оцінює можливість уніфікації підходів до фіксації та дослідження цифрових слідів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із втручанням у роботу автоматизованих систем у сфері правосуддя?

2. У чому, на думку здобувача, полягають основні особливості методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним втручанням у роботу автоматизованих систем у сфері правосуддя, порівняно з іншими видами кіберзлочинів?

3. Які, на думку здобувача, найбільш характерні недоліки допускаються під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 376-1 КК України, та які підходи доцільно застосовувати для їх усунення?

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційне дослідження Моїсеєва Максима Геннадійовича на тему «Основи методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя» є завершеною самостійною науковою працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають істотне значення для розвитку криміналістики та практики досудового розслідування.

За актуальністю обраної теми, рівнем наукової новизни, ступенем обґрунтованості отриманих результатів, їх теоретичним значенням і практичною цінністю дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам нормативно-правових актів, що регламентують підготовку та присудження ступеня доктора філософії, зокрема «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), а також «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

З огляду на викладене, вважаю, що дисертація Моїсеєва Максима Геннадійовича відповідає встановленим вимогам, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Професор кафедри кримінальної юстиції

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Ганна СТЕПАНОВА

